

DIGITÁLNÍ SVĚT A RODINA

*závěrečný výstup projektu realizovaného v roce
2024 organizacemi **luridicum Remedium** a **Re-life**,
podpořeného MPSV v rámci dotačního programu Rodina
(číslo projektu 20047, číslo jednací MPSV-2024/65775-261/1)*

RE L I F E
Get offline to be on life.

Úvod

Tento materiál vychází z poznatků získaných při realizaci projektu **Digitální svět a rodina** realizovaného luridicum Remedium, z.s. spolu s institutem Re:Life a podporou Ministerstva práce a sociálních věcí, zejména pak z realizace workshopů pro rodiče zaměřených na vstup dětí do digitálního světa. Částečně také z navazujícího poradenství v oblasti právních a psychologických aspektů digitálního světa vstupujícího do rodin.

Smyslem tohoto materiálu je poskytnout náměty k úvahám při tvorbě politik zaměřených zejména na děti, rodinnou politiku a školství ve vztahu k digitálním technologiím a jejich užívání. Reaguje mimo jiné na debatu o vlivu digitálních technologií na děti, ale i na konkrétní kroky, k nimž se uchylují vlády jednotlivých států, ať už jde o otázku zákazu mobilních telefonů ve školách (Nizozemí, Francie, Itálie, Lotyšsko, Maďarsko, Slovensko, některé spolkové země Německa nebo regiony Španělska) nebo obecně v omezování přístupu dětí k určitým službám, například sociálním sítím (Austrálie).

Závěry reflektují zejména debaty s rodiči v souvislosti s realizací workshopů a dotazy rodičů z poradenských aktivit. Reprezentativnost závěrů je tak omezena na osoby, které se těchto aktivit účastnili. U workshopů jde o cca 120 osob, které se účastnily devíti workshopů (4x Praha, 2x Jihlava, 2x Brno, Česká Lípa). Vesměs šlo o rodiče dětí předškolního či mladšího školního věku, kteří se nadprůměrně zajímají o problematiku využívání digitálních technologií a vnímají jejich přínosy i rizika.

Závěry tedy nelze brát jako výsledky odborně vedeného kvalitativního či kvantitativního výzkumu, spíše jsou souborem poznatků lektorů z proběhlých workshopů ve vztahu k jejich účastníkům a jejich reflexi dané problematiky.

Materiál se člení na tři kapitoly zaměřené na vztah Digitálních technologií a jejich roli ve fungování **rodiny**, na jejich roli ve **školách** a v poslední kapitole na roli **státu** v regulaci této oblasti včetně příslušných doporučení. Každá kapitola pak obsahuje vedle obecného úvodu výčet jednotlivých postřehů i námětů v bodech.

1) Digitální svět a rodina

Digitální technologie mají zásadní vliv na proměnu rodiny a rodinných vztahů. S rozvojem internetu a mobilních zařízení se komunikace mezi členy rodiny stala rychlejší a flexibilnější. Díky videohovorům, chatovým aplikacím a sociálním sítím mohou rodinní příslušníci zůstat v kontaktu i přes geografické vzdálenosti.

Na druhé straně vysoká míra používání mobilních telefonů, tabletů a počítačů může vést k problémům s komunikací v domácnosti, kdy se jednotliví členové místo osobní interakce více zaměřují na virtuální svět. To může způsobit osamělost a zhoršení kvality mezilidských vztahů, protože členové rodiny tráví méně času společně a sdílené zážitky jsou vzácnější. To může mít negativní dopad na rodinnou soudržnost. Rizikem nadužívání technologií jsou pak i psychické či zdravotní problémy spojené s nedostatkem pohybu nebo se spánkovou deprivací.

Rodiče stojí před otázkou, jak technologie v rodině využívat a jak nastavit zdravé hranice nejen pro děti, ale i pro dospělé. Současně stojí před řadou problémů souvisejících s riziky spojenými s využíváním technologií, ať už jde o zásahy do soukromí nebo nové formy sociopatologických jevů či trestné činnosti.

- Rodiče chápou, že nastavení pravidel v rodině je třeba řešit komplexně a pravidla by se neměla vztahovat pouze na děti.

„Není důležité, co říkáme, ale co děláme.“

- Současně ale pravidla nejsou rodiče schopni dodržovat (zejména pokud využívají ve zvýšené míře home office), což souvisí i s propojováním profesního a rodinného života, kdy pro děti není srozumitelné, kdy je technologie využívána k pracovní činnosti a kdy k zábavě. Odpozorované vzory tak mohou být v představách dětí zkreslené.

„Problém je, že mě celý den vidí koukat do počítače nebo do mobilu, protože pracuji z domova. Samozřejmě si z toho vezme, že je to normální trávení času.“

- Je rovněž obtížné kontrolovat respektování pravidel ze strany dětí (omezení času v užívání konkrétních aplikací apod.) Děti se technická opatření kontroly snaží obcházet.
- Většina rodičů je přesvědčena, že děti využívají technologie příliš.
- Rodiče často zmiňují rozdíly oproti době jejich dětství, zejména pak omezenou možnost neorganizovaného trávení volného času venku například na hřišti.
„On i na hřiště jde, ale nikoho tam nepotká, protože nikdo ze spolužáků ven nechodí.“
- Rodiče zmiňovali i pozitivní přínos mobilních telefonů dětí ve vztahu k domlouvání aktivit, které jsou alternativou k technologiím.
„On ten mobil potřebuje, aby se domluvil s kamarády, že si zajdou zakopat.“
- Rodiče se často na počátku dotazovaly na konkrétní doporučení času, který by děti měly trávit s technologiemi. Po vysvětlení složitosti problematiky, kdy záleží na mnoha faktorech (způsob práce s technologiemi, typ sledovaného obsahu, způsob trávení volného času bez technologií, sdílení využívání technologií s kamarády nebo rodiči apod.) nicméně akceptovali, že takové hranice (kromě věku dětí do cca 2 let, které by obrazovky neměly dle doporučení sledovat vůbec) je individuální.
- Využívání technologií dětmi ke vzdělávání nebo kreativní činnosti je spíše výjimečné. Většinou se rodiče setkávají u dětí se sledováním videí, hraním her a komunikací na sociálních sítích, což většinou vnímají kriticky (u rodičů, kteří se o problematiku více zajímají), případně neutrálně (u rodičů, kteří neřeší, co konkrétně děti na sítích dělají).
- Obecně jsou rodiče spíše úzkostní z toho, co by se mohlo stát dětem v reálném světě, než z toho, co by se jim mohlo stát ve světě virtuálním. S tím souvisí i to, že zakoupení mobilního telefonu je často spojeno s potřebou rodičů kontrolovat pohyb dítěte (cestou do a ze školy, na kroužky apod.) a to částečně telefonickými hovory, ale i funkcí lokalizace v rodičovských aplikacích.

- Dle rodičů jejich děti obvykle vnímají lokalizaci jejich mobilního telefonu rodiči překvapivě neutrálně nebo spíše pozitivně, naopak pak v nich může vyvolávat obavy, když je rodič sledovat přestane. Diskutabilní mezi rodiči je dopad takového sledování, část rodičů ho odmítá jak s odkazem na soukromí dětí, ale zejména s tvrzením, že se tak děti neučí skutečné samostatnosti.
- Část rodičů, která má zkušenost s tím, že současně umožňují lokalizace sami sebe dětmi v rámci rodinných skupin, toto nepovažuje za vhodné. Děti to spíše stresuje.
- Rodiče, včetně rodičů, kteří se zajímají o vliv digitálních technologií, mají často pouze mlhavou představu o právní regulaci prostředí internetu a možnostech obrany proti negativním jevům. Skeptičtí jsou zejména k otázce vymahatelnosti práv.

„Stejně nás všichni sledují, tomu nezabráníme.“

- Rodiče ve velké míře neznají legální hranice pro samostatné založení účtů na sociálních sítích a akceptují, že děti sociální sítě využívají dříve včetně lhaní o věku. Důvodem je zejména obava z vyloučení dětí z kolektivu.
- Velká část rodičů má rovněž pouze kusé informace o tom, jak nastavit zabezpečení zařízení dítěte, ale i zařízení svých. Velká poptávka je po doporučení konkrétních bezpečných aplikací (jak z pohledu ochrany soukromí, tak z pohledu zabezpečení proti neoprávněnému přístupu) nebo alternativ k aplikacím z produkce BigTech (zejména open source).
- Část rodičů se domnívá, že bezpečnost zařízení dítěte nemusí být na úrovni bezpečnosti zařízení rodiče, což se projevuje mimo jiné tím, že děti dostávají staré neaktualizované telefony a rodiči není řešeno jejich zabezpečení.

„Je nutné nastavit zamykání obrazovky i na telefonech dětí?“

2) Digitální svět a škola

Využívání digitálních technologií ve školách se stává stále častějším tématem diskuzí mezi pedagogy, rodiči i odborníky na vzdělávání. Moderní technologie, jako jsou tablety, počítače, interaktivní tabule a internet, nabízejí žákům nové způsoby, jak se učit a rozvíjet své dovednosti. Díky těmto nástrojům mohou studenti snadněji přistupovat k informacím a novými způsoby rozvíjet své znalosti a dovednosti. Technologie mohou rovněž sloužit k překlenutí překážek v docházce do školy, jak ukázalo období pandemie.

Školy tak na jedné straně stojí před požadavkem zapojení technologií do výuky a přizpůsobení výuky roli technologií ve společnosti. Na druhou stranu, s rostoucím využíváním digitálních nástrojů ve školách se objevují i obavy z negativních dopadů, jako je zhoršování schopnosti čtení a porozumění textu, psaní rukou nebo kritického myšlení. Digitální zařízení mohou rovněž odvádět pozornost žáků, kteří se mohou místo učení soustředit na sociální sítě nebo jiné zábavní aplikace. Další problém představuje i rozdílný přístup k technologiím mezi žáky z různých socioekonomických prostředí, což může způsobit nerovnosti ve vzdělávacích příležitostech a narušovat sociální klima ve třídě.

Další výzvou pro školy je otázka ochrany soukromí a kybernetické bezpečnosti. Školy, které integrují digitální technologie do výuky, musí dbát na bezpečné používání těchto nástrojů, aby chránily data studentů i učitelů. To zahrnuje správu a ochranu osobních údajů, včetně správného výběru dodavatelů technologií. Vedle využívání digitálních nástrojů ve výuce pak školy musí řešit i digitalizaci dalších procesů. Ve vztahu k rodičům jde zejména o digitální nástroje využívané při komunikaci, či při platbách spojených se školními akcemi nebo stravováním.

- Výuka práce s technologiemi ve školách by měla být dle rodičů přizpůsobena rozvoji kompetencí, které budou dětem k užitku bez ohledu na proměny technologií, tedy spíše než na práci s konkrétními programy by se výuka měla zaměřit na pochopení toho, jak digitální technologie fungují, jak k nim přistupovat.

„Vlastně nevím, jestli má smysl, aby se děti učily psát ve Wordu nebo dělat tabulky v Excelu. Bude jim to vůbec k něčemu v budoucnu?“

- Současně by rodiče uvítali, aby se část výuky velmi konkrétně zaměřila na práci s technologiemi, s nimiž už děti pracují. Zejména pak na otázku technologického zabezpečení například mobilních telefonů dětí. Třeba i v podobě práce přímo se zařízeními ve vlastnictví dětí.
- Rodiče vnímají školu jako místo, kde by se děti měly učit s technologiemi pracovat. Při dotazu na konkrétní dobrou praxi například pro práci s mobilním telefonem v hodině, nicméně rodiče takové konkrétní zkušenosti příliš nemají
„Školy by měly děti učit s technologiemi pracovat. Problém je, že ve škole to moc neumí ani učitelé.“
- Rodiče vnímají jako zásadní téma používání mobilních telefonů ve školách. Většina škol nějakým způsobem upravuje ve školních řádech užívání mobilních telefonů. Jde o širší spektrum od absolutního zákazu (mobilní telefony mimo školu či vypnuté v šatně či ve skříňkách), přes zákaz kdy mají děti mobilní telefony vypnuté v tašce- zákaz užívání ve využívání s povolením užití o přestávkách – až po neregulaci, která je ale spíše výjimkou.
- Rodiči je preferována nějaká míra zákazu zejména s cílem, aby mobilní telefony nenarušovaly výuku.
- Naopak části rodičů vadí obecný zákaz s tím, že se nemohou s dětmi spojit ani o přestávkách, případně zkontrolovat jestli dorazily v pořádku do školy.
„Chápu, že děti nemohou mít přístup k mobilu při výuce, ale taky chci vědět, že syn dorazil do školy. A když se něco stane během dne, tak s ním chci mít kontakt.“
- Rodiče vnímají, že většina učitelů se staví spíše pro zákaz mobilních telefonů, případně zákaz ve vyučování. Část učitelů preferuje povolení mobilních telefonů o přestávkách s tím, že pak méně hrozí úrazy a dochází k méně rizikovým

situacím o přestávkách včetně toho, že není nutný tak intenzivní dohled pedagoga, protože se děti věnují mobilním telefonům.

- Většina rodičů souhlasí s tím, že děti nemají problém se přizpůsobit zákazu mobilů ve škole a řada dětí ho vnímá pozitivně, pokud se tento zákaz uplatní plošně na všechny žáky.
- Řada rodičů zmiňuje jako důvod pořízení telefonu dítěti snahu vyhovět sociálnímu tlaku na dítě.

„Nechci, aby byl poslední ve třídě, kdo nemá mobil.“

- Rodiče se rovněž hojně vyjadřovali ke zkušenostem z online výuky v období pandemie. Vedle práce, kterou online výuka přidělávala samotným rodičům, se zmiňovali zejména o nesoustředěnosti dětí, které se často paralelně s výukou na počítači věnovaly dalším činnostem jako hraní her nebo sledování nesouvisejícího obsahu.
- Rodiče vnímají problém digitálního vylučování dětí, pro něž nejsou technologie plnohodnotně dostupné. Problém se prohlubuje s mírou digitalizace vzdělávání, kdy signifikantní pro tento problém byl právě průběh online výuky v době pandemie. Digitální vyloučení zde bylo propojeno se sociálním vyloučením, kdy jedno může stát u zrodu druhého a naopak.
- Rodiče vnímají jako překážku požadavky škol na výlučné používání technologií z jejich strany, ať už jde o aplikace s informacemi o vzdělávání dětí (Bakaláři, ŠkolaOnline, Edookit), aplikace školních pokladen, aplikace k výdeji obědů apod.
- V případě osvojení si těchto aplikací část rodičů oceňuje jejich výhody, část rodičů je ale stále považuje za zbytečné a považuje dřívější způsob řešení za dostačující.

„Práce s aplikací mi přišla zpočátku dost úmorná, ale už jsem si zvykla. Vlastně mi to teď vyhovuje, mám víc informací, ale stejně mi chybí možnost s učitelem komunikovat přímo a třeba se i na něco zeptat. Když se posílaly informace e-mailem, tak to bylo jednodušší.“

- Rodiče byli často překvapení, že není jejich povinností akceptovat požadavky škol na používání konkrétní technologie a škola vždy musí umožnit alternativní komunikační nástroje, kterými rodičům sděluje informace o vzdělávání jejich dětí (e-mailová komunikace, osobní kontakt s pedagogem).
- Rodiče mají negativní zkušenosti s existencí whatsappových skupin tříd, do nichž je zapojen i učitel. Dle názoru většiny rodičů je komunikace v takové skupině pro učitele velmi zatěžující a v konečném důsledku kontraproduktivní.
„Někdy je mi učitelky až líto, když reaguje i o víkendu na různé dotazy a poznámky rodičů ve whatsappové skupině. Myslím, že to musí být pro učitele zbytečný zdroj stresu i v době, kdy by si měli odpočinout.“
- Rodiče vnímají negativně nutnost předávání osobních údajů provozovatelům aplikací, zejména pak využívání osobních údajů rodičů či dětí k dalším účelům, než je prvotní funkce aplikace, zejména k účelům reklamním.
- Části rodičů vadí, pokud jsou děti nuceny školou využívat technologické nástroje velkých technologických společností, jako jsou Microsoft Teams nebo Google Workspace. Mají pochybnosti o zpracování osobních údajů dětí těmito společnostmi. Školy podle nich nemají dostatečnou kapacitu na ohlídání zpracování osobních údajů pouze pro potřeby vzdělávání.
„Když čtu, jaké miliardové pokuty ty firmy opakovaně dostávají a současně mi ve škole nejsou schopni říci, co se s daty mého dítěte děje, tak mě to tedy příliš důvěrou ve školu nenaplňuje.“
- Rodiče, kteří s tím měli zkušenost, negativně vnímají spolupráce škol s dodavateli automatů na potraviny nebo vodu, které sbírají osobní údaje dětí (např. HappySnack, Lokni) a k nákupu potravin či natočení vody je třeba využívat mobilní aplikace.

3) Role státu a veřejné moci

Role státu (myšleno včetně samospráv) v přístupu dětí k digitálním technologiím je nezanedbatelná, zejména v kontextu podpory vzdělávání a ochrany dětí. V oblasti školství stát vytváří rámec pro integraci technologií do výuky, čímž umožňuje přístup k moderním vzdělávacím nástrojům. Například financováním programů pro digitální vybavení škol, školení učitelů v oblasti digitálních dovedností a tvorbou národních standardů pro digitální kompetence. Rozvíjení digitálních dovedností ve školách pomáhá dětem nejen cvičit praktické dovednosti, ale také je připravit na budoucí profesní život, kde digitální technologie budou neodmyslitelnou součástí pracovního trhu.

Stát má dále důležitou roli ve smazávání dopadů socioekonomických rozdílů, které mají vliv na přístup k digitálním technologiím nebo budování i prohlubování kompetencí při práci s nimi. Přijatá opatření státu by měla zajistit, že všechny děti, bez ohledu na jejich socioekonomický status, mají rovný přístup k technologickým možnostem.

Stát má rovněž klíčovou roli v ochraně dětí před nebezpečím digitálního světa. To zahrnuje legislativní opatření na ochranu soukromí a zajištění bezpečného prostředí na internetu. Vedle regulace prostředí je klíčové vzdělávání učitelů, ale zejména rodičů, kteří mají vykonávat nad aktivitami dětí v online prostředí kontrolu a pomoci dětem předcházet či řešit krizové situace.

V neposlední řadě je rolí státu i prohlubování digitální gramotnosti dětí i ve vztahu k volnočasovým aktivitám a zasazování se o zdravé vybalancování produktivního využívání digitálních technologií a nedigitálních aktivit s cílem zdravého fyzického i psychického rozvoje dětí.

- Stát by měl zajistit výuku digitálních kompetencí na školách, která by ukazovala dětem nejširší spektrum možností jak s technologiemi pracovat. To vše i s cílem ovlivnit pozitivním směrem využívání technologií dětmi ve volném čase produktivnějším způsobem.

- Stát by měl zajistit, aby využívání digitálních technologií ve školách i ve vazbě na vzdělávání v domácím prostředí nevedlo k prohlubování digitálních propastí a nestalo se prvkem, který prohlubuje sociální nerovnosti, ale ideálně je naopak stírá.
- Stát by měl metodicky vést školy v rozhodování o míře regulace mobilních telefonů v hodinách. Případně by měl tuto oblast regulovat přímo a zákaz zavést plošně.

„Naše škola mi přijde trochu bezradná v tom jak přistoupit k mobilním telefonům, pořád se vedou nekonečné diskuse, každý se k tomu vyjadřuje a mezitím děti při hodinách koukají do mobilu a nic neumí.“

- Stát by měl školám zajistit technologicky neutrální digitální nástroje, jejichž využívání není spojeno s nesouvisejícím užitím osobních údajů dětí, učitelů nebo rodičů. Zejména využití za účelem profilování a nabídky reklamy. Neměl by se spoléhat na levné či bezplatné nabídky společností (zejména Big Tech), jejichž obchodní model stojí na dalším využívání získaných dat pro účely nesouvisející se vzděláváním.
- Stát by měl zajistit širší nabídku psychologického a psychiatrického poradenství zaměřeného na nadužívání digitálních technologií a digitální závislost dětí.
- Stát by měl dle rodičů ve vztahu k dětem více podporovat možnosti alternativního trávení volného času v rámci prevence nadužívání digitálních technologií dětmi. Klíčová je zde podpora organizovaných sportovních aktivit pro široké skupiny dětí. Rodiče často spatřují problematický koncept stávající podpory sportu, který je zaměřen na výkonnost a vyčleňuje děti, které nemají sportovní nadání, ačkoli tyto potřebují pohyb stejně jako jakékoli jiné děti.

„Syn měl rád fotbal, ale z fotbalového klubu ho vyhodili, protože nehraje dost dobře a trenéři mají ambice. Když by si chtěl jít zahrát sám, tak se na hřišti nikdy nedá dohromady počet kluků, aby to šlo. Tak sedí doma a hraje na počítači.“

- Rodiče vesměs pozitivně vnímali možnost využívání digitálních nástrojů zavedených v rámci eGovernmentu.
- Stát by měl nicméně jít vstříc lidem, kteří nepracují s digitálními technologiemi. Rodiče bez výjimek odmítali vnučování digitálních řešení, řada z nich měla zkušenost s povinným zaváděním datových stránek podnikajícím fyzickým osobám, a ačkoli třeba neměli problém s datovými schránkami jako takovými, tak odmítali principiálně nucení do využívání konkrétních digitálních technologií nebo nástrojů ze strany státu.
- Rodiče mají bohaté zkušenosti s tím, kdy jsou v roli pomocníků zejména jejich vlastním rodičům při využívání technologií, které se pod tlakem státu i soukromého sektoru stávají nezbytnými. Tento problém není podle rodičů státem dostatečně řešen zejména ve vztahu k starším lidem, kteří s technologiemi pracovat neumí a současně nemají nikoho, kdo by jim s tím pomohl. Samotní rodiče s rolí pomocníků nemají většinou problém (byť to upevňuje dojem, že jsou tzv. sandvičovou generací), ale vnímají, že je tato situace nepříjemná pro ty, kteří pomoc potřebují a prohlubuje se tak jejich závislost.

„Moje maminka se bojí i zapnout počítač. Se vším jí musíme pomáhat. Nevím, jak to dělají lidé, kteří nikoho nemají.“

- Stát by měl být aktivní v boji proti internetové kriminalitě s cílem zajistit důvěru rodičů i dětí v internetové služby. Tento boj by ovšem měl být cílený a neměl by vést k plošnému sledování elektronické komunikace. Rodiče po seznámení se s plošnými nástroji sledování občanů (plošné sledování metadat o elektronické komunikaci telefonními operátory – tzv. data retention, plošný screening elektronické komunikace s cílem vyhledávat dětskou pornografii – tzv. chat control) byli k těmto nástrojům velmi kritičtí.

Text vznikl v prosinci 2024 jako závěrečný výstup projektu podpořeného
MPSV v rámci dotačního programu Rodina.

Více informací o **Iuridicum Remedium** na www.iure.org.

Kontaktujte nás na pr@iure.org.

www.iure.org